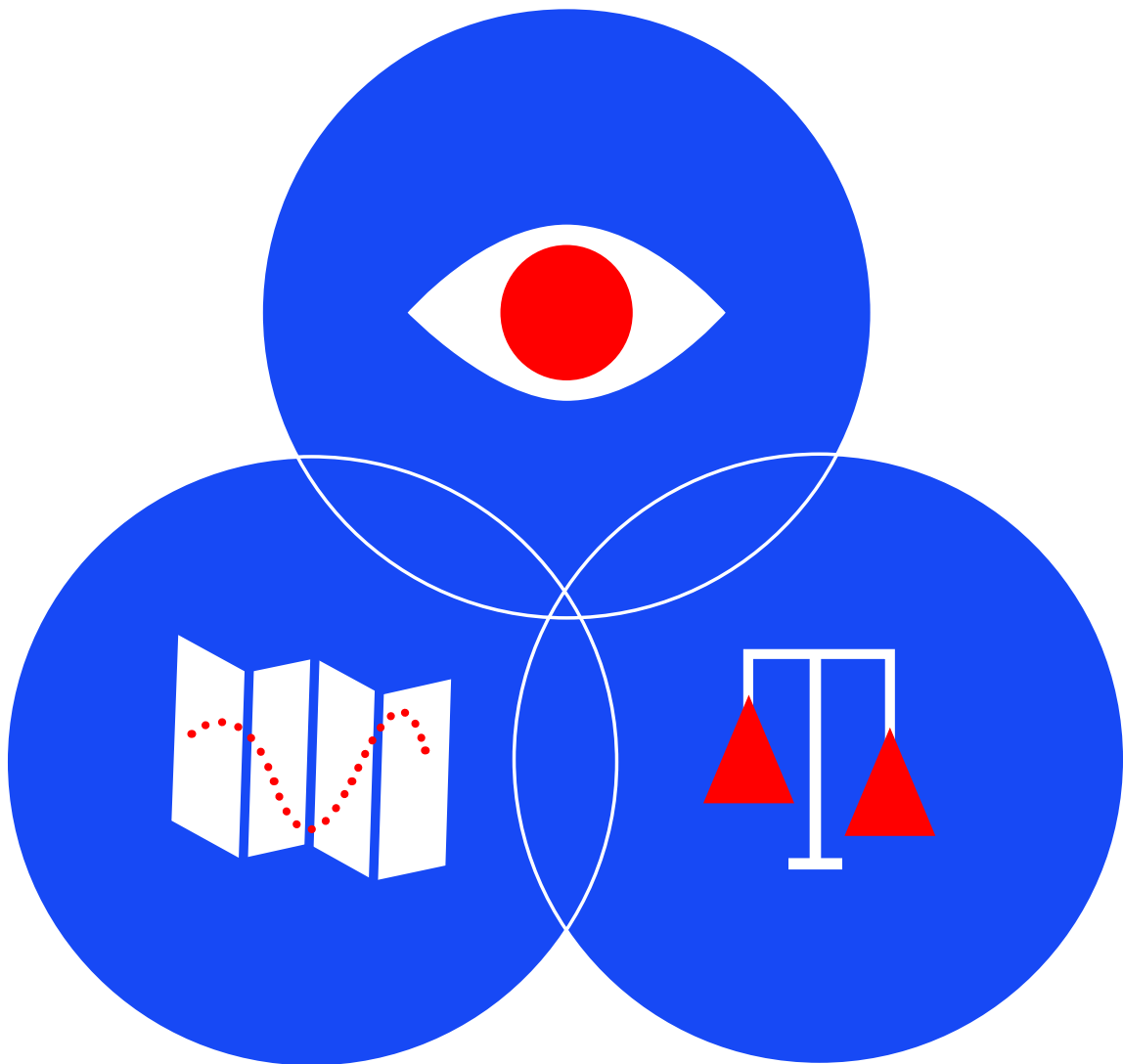

Sociaal Rechtvaardig Omgevingsbeleid

Colofon

Sociaal Rechtvaardig
Omgevingsbeleid

2023

Deze adviesnota is het resultaat van een ondersteuningsopdracht van Endeavour voor het Departement Omgeving, binnen het project ‘Sociale dimensie in het omgevingsbeleid voor klimaat, ruimte en milieu’. Dit project kadert in de transitieprioriteit ‘Omgeving voor de toekomst’, van de vierde Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (VSDO4).

Deze nota bevat de mening van de auteur(s) en niet noodzakelijk die van de Vlaamse Overheid.

Opdrachtgever

Vlaamse overheid
Departement Omgeving

Contactpersoon:
Geoffrey Vanderstraeten
Koning Albert II-laan 19, bus 12
1210 Brussel
T +32(0)478 55 76 64
E bjo.omgeving@vlaanderen.be
W www.omgevingvlaanderen.be

Opdrachtnemers

ENDEAVOUR
Rijnkaai 37, 7e verdieping
2000 Antwerpen

Tel +32 478 25 62 12
info@endeavours.eu
www.endeavours.eu

Vertegenwoordigd door:
Jan Denoo – Partner
Sophie Leroy – Medewerker

Inhoud

4
Inleiding

6
Wat?

10
Hoe?

12
A. Erkenningsrechtvaardigheid

15
B. Procedurele rechtvaardigheid

21
C. Distributieve rechtvaardigheid

24
Podcasts

25
1. Erfgoed sociaal waarderen

26
2. Stedenbouwkundig lasten sociaal inzetten

27
3. Openbare onderzoeken democratiseren

28
4. Ongehoorde stemmen inbedden

Inleiding

Van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties en het Akkoord van Parijs tot de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling¹; internationaal tot regionaal beleid bouwt aan een duurzame toekomst voor de planeet. Omgevingsbeleid vormt hierbij een belangrijke basis om deze duurzame toekomst te doen 'landen'. Het bouwen aan een 'Omgeving voor de toekomst'² vormt dan ook één van de zeven transitieprioriteiten van de Vlaamse Overheid om de vooropgestelde doelstellingen te halen. Dat wil zij doen door een versnelling hoger te schakelen en de komende jaren nog betere resultaten voor te leggen op het vlak van klimaatadaptatie, in het herstel van de biodiversiteit en in het realiseren van de bouwshift.

Deze transitie van onze leefomgeving vraagt evenzeer om een transitie in de manier waarop we leven. De impact van urgent omgevingsbeleid brengt dan ook vaak fricties met zich mee. Mensen maken zich zorgen over de betaalbaarheid van maatregelen en hoe ze hun manier van leven of ondernemen moeten aanpassen. De uitlatingen op sociale media en vooralsnog beperkt fysiek protest duiden op een groeiende maatschappelijk weerstand binnen Vlaanderen. Van gele hesjes in Frankrijk tot de Brusselse straatprotesten tegen gemeentelijke mobiliteitsplannen; diverse voorbeelden tonen hoe sociale realiteiten ook harder kunnen botsen. De klimaatimpact van dit beleid blijft bijgevolg vaak beperkt, terwijl het ongelijkheden versterkt. Het signaal is steeds duidelijker: de duurzaamheidstransitie zal sociaal rechtvaardig zijn of niet zijn.

Een vooruitstrevende duurzaamheidstransitie laat niemand achter. Ook in Europa groeit het besef, waar de Europese Commissie en haar lidstaten *just transition*³ als cruciaal concept naar voren schuiven. Zo'n rechtvaardige transitie kent verschillende dimensies. Ten eerste erkent het de diversiteit en ongelijkheden in samenlevingen op vlak van onder andere maatschappelijke posities en aanpassingsbehoeften- en mogelijkheden. Ten tweede geeft de ontwikkeling en evaluatie van haar bestaand en toekomstig beleid rekenschap aan deze diversiteit en ongelijkheid. Ten derde, (her)verdeelt, compenseert, minimaliseert en het inhoudelijke en financiële lasten van de implicaties van dit beleid op een eerlijke wijze in de samenleving. In lijn met deze beschrijving onderscheiden we drie dimensies van sociale rechtvaardigheid: erkenning, procedure en verdeling⁴. In deze adviesnota beschrijven we uitdagingen en aan-

bevelingen om deze drie dimensies van sociale rechtvaardigheid te integreren in omgevingsbeleid. De nota is gebaseerd op vier dialoogavonden met experts, casestudies en literatuuronderzoek. Het vormt een basis voor acties en verder onderzoek om te bouwen aan sociaal rechtvaardig omgevingsbeleid. De nota is een eerste kompas voor beleid dat menselijk handelen niet enkel onder ecologische limieten maar ook boven sociale fundamenteën organiseert. Het ondersteunt de ontwikkeling van beleid dat ongelijkheden niet reproduceert of versterkt maar erkent en corrigeert. Het ondersteunt beleid dat niet enkel breed gecommuniceerd maar ook gecocreëerd is en zo niet enkel gedragen maar ook maatschappelijk geïnspireerd is. De samen-gebrachte aanbevelingen vormen handvaten om niet enkel bestaand beleid incrementeel te wijzigen maar haar achterliggende institutionele werking systematisch wil transformeren. Deze nota vormt een aanzet voor een omgevingsbeleid dat niemand achterlaat en iedereen integreert. Op die manier bouwen we aan sociaal rechtvaardig omgevingsbeleid dat de klimaattransitie niet vertraagt maar versnelt.

Leeswijzer

Het eerste hoofdstuk verdiept het kader van sociale rechtvaardigheid in relatie tot omgevingsbeleid, gebaseerd op state-of-the-art literatuuronderzoek naar dit onderwerp. Een tweede hoofdstuk formuleert steeds ambities en daaraan gekoppelde uitdagingen en beleidsaanbevelingen – geordend onder de drie dimensies van sociale rechtvaardigheid. Dit hoofdstuk werd gebaseerd op interviews en dialoogsessies met experts als ook praktijkonderzoek. In bijlage beschrijven we drie cases (sociale waardering van erfgoed, stedenbouwkundige lasten en openbare onderzoeken) die werden onderzocht binnen deze opdracht.

Alle dialoogsessies rond deze cases en het algemene thema zijn als podcast te herbeluisteren en als video te herbekijken via www.stadsform.be/sociaalomgevingsbeleid.

¹Meer info over de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling via: <https://www.vlaanderen.be/uw-overheid/beleid/het-vlaamse-beleid-voor-duurzame-ontwikkeling/vlaamse-strategie-duurzame-ontwikkeling>

²Meer info over de transitieprioriteit 'Omgeving voor de toekomst' via: <https://omgeving.vlaanderen.be/nl/omgeving-voor-de%20-toekomst>

³Meer info over 'just transition' via: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_nl

⁴We baseren deze definiëring en modellen op Kivimaa, P. et. al. (2023). *Evaluation of justice in climate policy. The Finnish Climate Change Panel, Report 3/2023.*

Wat?

Sociaal rechtvaardig omgevingsbeleid is een ruim begrip. Wat betekent rechtvaardigheid binnen omgevingsbeleid? Wat is een rechtvaardige transitie van een omgeving voor de toekomst? Dit eerste hoofdstuk omschrijft het concept om er in het volgende hoofdstuk aanbevelingen voor te formuleren.

Het omgevingsbeleid staat in voor een gunstige ontwikkeling van onze leefomgeving en draagt zorg dat ook toekomstige generaties beschikken over voldoende natuurlijke voorraden. De doelstellingen voor het omgevingsbeleid zijn gekend⁵. De transities voor bijvoorbeeld ruimte, klimaat en biodiversiteit moeten evenwel in versnelling hoger komen, wil Vlaanderen haar bestaande (internationale) engagementen kunnen nakomen. Dit vergt tegelijk een verandering in de manier waarop we leven en samenleven. Een sociaal rechtvaardige transitie is dan ook niet enkel vooruitstrevend op vlak van duurzaamheidsdoelstellingen maar laat ook niemand achter in het samen organiseren van duurzame samenlevingen en economieën.

Deze koppeling tussen ecologische en sociale doelstellingen krijgt steeds meer aandacht in Europees klimaatbeleid. Dit is terug te traceren tot de intergenerationele definiëring van duurzame ontwikkeling in het in 1987 gepubliceerde Brundtland-rapport en de hierna populaire beschrijving van de ecologische, economische maar ook sociale pijler van duurzame ontwikkeling⁶ tot de meer recente sociale duurzaamheidsdoelstellingen en conceptualisaties zoals het donut-economie-model waarin menselijk handelen niet enkel onder ecologische limieten maar ook boven sociale fundamenteën is georganiseerd. Tot slot wordt ook de 'European Green Transition' met haar Green Deal steeds vaker gekoppeld aan een groeiend aantal dialogen over en beleidsmaatregelen en instrumenten voor een 'Just Transition'.

Sociale rechtvaardigheid kent drie globale dimensies⁷. We lichten elk van hen, en hun onderlinge relatie, kort toe in onderstaande tekst en figuur.

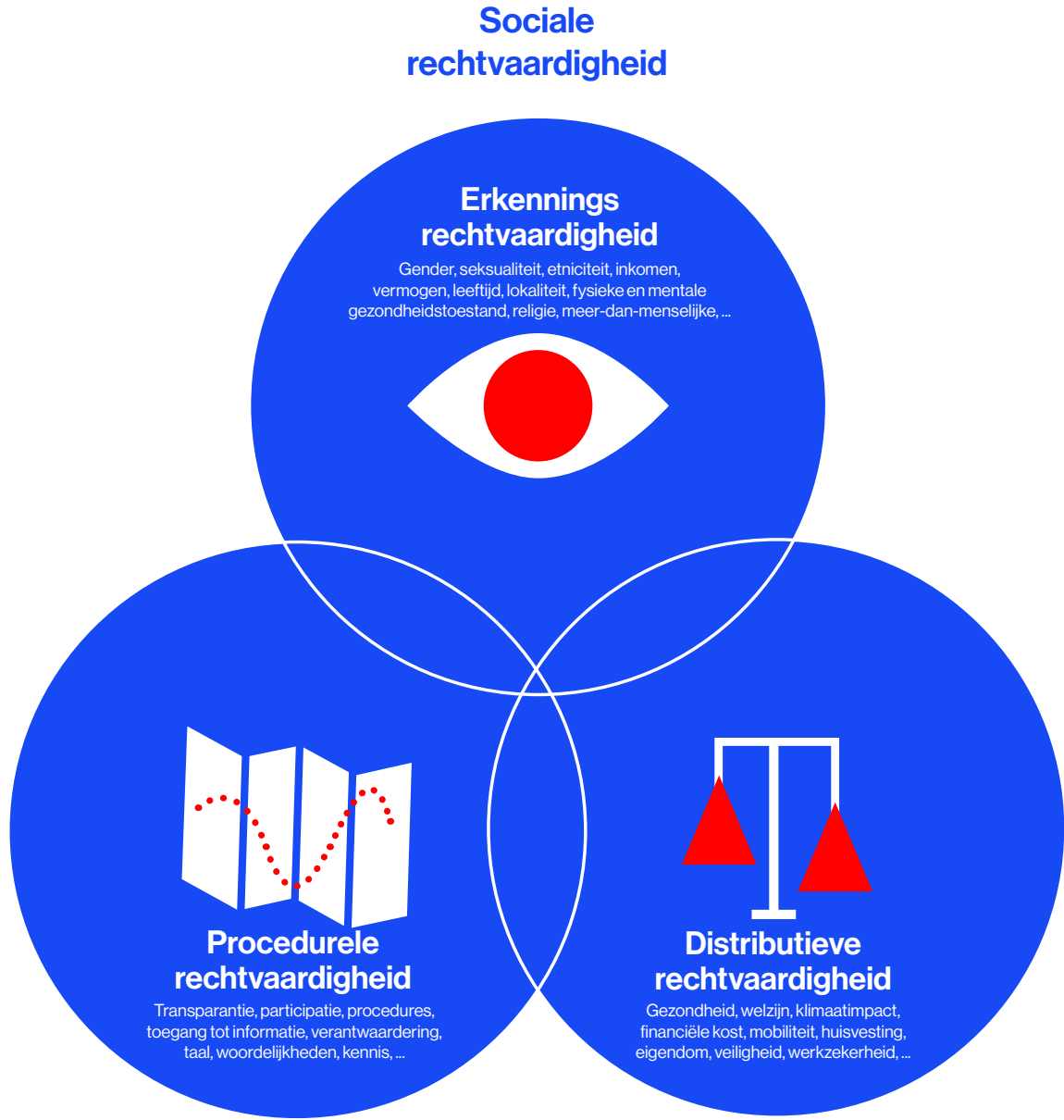
⁵Vlaams Planbureau voor de Omgeving (2023). Balans omgevingsuitdagingen, Departement Omgeving: Brussel.

⁶Deze pijlers werden eerst gepresenteerd op de VN Earth Summit in Rio De Janeiro in 1992.

⁷We baseren deze definiëring en modellen op Kivimaa, P. et. al. (2023). Evaluation of justice in climate policy. The Finnish Climate Change Panel, Report 3/2023.

Erkennings rechtvaardigheid	Procedurele rechtvaardigheid	Distributieve rechtvaardigheid
Erkenningsrechtvaardigheid geeft rekenschap aan bestaande verschillen en ongelijkheden tussen individuen en sociale-groepen. Eerder dan samenlevingen als monoliet en gelijk te beschouwen erkent het hoe beleid gevoelig dient te zijn aan de aanpassingsbehoeften en -mogelijkheden die samenhangen met diverse maatschappelijke posities. Van gender, seksualiteit, etniciteit, inkomen en vermogen tot leeftijd, lokaliteit, fysieke en mentale gezondheidstoestand van mensen als ook de positie van anderen dieren en het ‘meer-dan-menselijke’; een inzicht in hieraan gekoppelde kwetsbaarheden en verantwoordelijkheden voor beleid is cruciaal. Met behulp van dit inzicht kan worden beoordeeld of procedurele en distributieve rechtvaardigheid wordt gerealiseerd of dat compenserende maatregelen nodig zijn. Zo streeft erkenningsrechtvaardigheid ernaar situaties te vermijden waarin bepaalde sociaal-culturele groepen domineren en wil het de toegang tot en realisatie van rechten van de bevorderen voor de benadeelde groepen in samenlevingen bevorderen⁸.	Procedurele rechtvaardigheid gaat over de eerlijkheid van besluitvormingsprocessen. Het gaat hierbij over de rechtvaardigheid van participatiemogelijkheden, de transparantie en onpartijdigheid van besluitvorming als ook de verantwoordingsplicht van besluitvormers aan burgers en bewoners. Procedurele rechtvaardigheid vloeit voort uit mensenrechten en grondrechten. Het Verdrag van Aarhus en de Belgische grondwet besluiten over toegang tot informatie, participatie en bezwaar maken. Ongelijkheden tussen sociaal-culturele groepen zorgt voor een ongelijke toegang tot formele inspraakprocedures die vervolgens ongelijke machtsverhoudingen reproduceert eerder dan alterneert, met conflict en polarisering tot gevolg. Procedurele rechtvaardigheid vereist dan ook de ondersteuning van de capaciteiten van deelnemers aan participatieprocessen. Deze rechtvaardigheid dient te worden bevorderd tijdens verschillende stappen in de beleidscyclus.	Distributieve rechtvaardigheid onderzoekt de verdeling van voor- en nadelen in de samenleving, in dit geval door toedoen van maatregelen uit het omgevingsbeleid. Bij verdelende rechtvaardigheid gaat het typisch om materiële aspecten. De term slaat niet alleen op geldelijke voor- en nadelen, maar bijvoorbeeld ook op de verdeling van voor- en nadelen op het gebied van gezondheid, welzijn, milieu en leefomgeving. Rechtvaardigheids-effecten kunnen onmiddellijk of over een langere periode worden gerealiseerd, en ze kunnen direct of indirect van aard zijn. + Restauratieve rechtvaardigheid Restauratieve rechtvaardigheid wordt naast en los van distributieve rechtvaardigheid beschouwd en richt zich op het compenseren van gerealiseerde nadelen of het verzachten van de effecten van beleid. Restauratieve rechtvaardigheid krijgt vorm in verschillende instrumenten die de verdelende effecten in evenwicht brengen. Herstelrecht kan in de praktijk bijvoorbeeld een overgangperiode voor een beleidsmaatregel betekenen. De uitvoering van herstelrecht is echter vaak zeer moeilijk binnen de grenzen van de betreffende beleidsmaatregel. Daarom is het vaak interessant om aan herstelrecht te denken in relatie met ander beleid. In dit geval kunnen de beperkingen die aan een bepaald levensonderhoud worden opgelegd, rechtvaardiger worden gemaakt door andere beleidsmaatregelen, bijvoorbeeld door de omscholing van werkers in een koolstofeconomie in de transitie naar een circulaire economie.

⁸Fraser, N., 2000. Rethinking recognition. New Left Review, 3(3), 107–118.

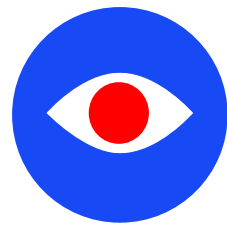

Figuur 1. Drie dimensies van sociale rechtvaardigheid, gebaseerd op Kivimaa, P. et. al. (2023).

Hoe?

In dit hoofdstuk voorzien we aanbevelingen, onderverdeeld onder de drie eerder gepresenteerde dimensies van sociale rechtvaardigheid. Deze aanbevelingen worden steeds voorafgegaan door een korte schets van de uitdaging waar zij een antwoord op trachten te bieden.

Erkennings rechtvaardigheid	Procedurele rechtvaardigheid	Distributieve rechtvaardigheid
ONDERHOUD EEN REFLEXIEVE BELEIDSCYCLUS 1. Stel de juiste vragen GEEF INVULLING AAN RECHTVAARDIGHEID 2. Expliciteer het perspectief op rechtvaardigheid ERKEN MAATSCHAPPELIJKE POSITIES 3. Breng ongelijkheden in kaart INSTITUTIONALISEER PERSPECTIEVEN 4. Ondersteun interne representatie 5. Ondersteun externe representatie	ONDERHOUD EEN REFLEXIEVE BELEIDSCYCLUS 6. Stel de juiste vragen BALANCEER TUSSEN INREACHING EN OUTGOING 7. traceer drempels voor inreaching participatie 8. Balanceer inreaching en outgoing participatie DIVERSIFIEER VORMEN VAN INSPRAAK 9. Ontwikkel een bred aanbod aan participatievormen 10. Kies een participatievorm op maat COMMUNICEER EN VERBEELD IN MENSENTAAL 11. Pas communicatie aan naar doelgroepen 12. Maak toekomstscenario's concreet 13. Koppel de bouwshift aan een mental shift WAARDEER SOCIAAL-RUIMTELIJKE KENNIS 14. Ontwikkel methoden voor sociaal-ruimtelijke kennisproductie 15. Institutionaliseer sociaal-ruimtelijke kennisopbouw 16. Sta klaar GA VAN GEFORCEERDE CONSENSUS NAAR PRODUCTIEVE DISSENSUS 17. Zoek weerstand op 18. Zie de burger als expert van haar omgevingsbeleving TIME INSPRAAK 19. Betrek mensen op het juiste moment 20. Wees op tijd LEER UIT EXPERIMENT 21. Ontwikkel feedback loops 22. Leer van bottom-up initiatief GEEF EEN STAART AAN PARTICIPATIE 23. Doe aan verwachtingsmanagement	ONDERHOUD EEN REFLEXIEVE BELEIDSCYCLUS 24. Stel de juiste vragen RESTAUREER BESTAAND EN MITIGEER TOEKOMSTIGE NEGATIEVE DISTRIBUTIEVE EFFECTEN 25. Detecteer en compenseer onrechtvaardigheden EVOLUEER NAAR EEN EMPATHISCHE OVERHEID 26. Ken premies automatisch toe

A. Erkenningsrechtvaardigheid

ONDERHOUD EEN REFLEXIEVE BELEIDSCYCLUS

UITDAGING

Het formuleren van beleid gebeurt vandaag teveel vanuit een monoliet beeld van de samenleving. Noden, wensen en goede ideeën vanuit andere invalshoeken blijven onderbelicht. De slagkracht van het omgevingsbeleid om grote transities te realiseren blijft zo beperkt om het vernieuwende oplossingsrichtingen mist, ongelijke impact genereert en bestaande machtsverhoudingen bestendigt.

AANBEVELING 1: STEL DE JUISTE VRAGEN

Eerder dan het volgen van vaste aanbevelingen dient in de beleidscyclus steeds een set aan vragen te worden gesteld om een erkenningsrechtvaardigheid te realiseren voor diverse sociaal-culturele doelgroepen. Het vormen vragen die toelaten om er doorheen de tijd vernieuwende antwoorden op te formuleren.

Worden mensen in verschillende posities geplaatst vanwege hun achtergrond, cultuur, rijkdom, leeftijd, woonplaats, opleiding of beroep in relatie tot de gevolgen van het klimaatbeleid?

- Hoe beïnvloeden nationaliteit, leeftijd, gender, etniciteit, beperking of ziekte de ervaren voordelen of nadelen?
- Hoe beïnvloeden verschillen tussen mensen in termen van welvaart, kennis, opleiding, woonplaats, levenswijze of sociaal-culturele achtergrond de ervaren voordelen of nadelen?
- Hoe kan de kennis en het aanpassingsvermogen van sociaal-culturele groepen worden vergroot of verkleind?
- Hoe heeft de sociaal-culturele achtergrond van de beleidsplanner of evaluator de formulering en beoordeling van de maatregel(en) beïnvloed?

Verhogen/verlagen de maatregel(en) de kwetsbaarheid van sociaal-culturele groepen?

- Worden er nieuwe kwetsbaarheden gecreëerd?
- Krijgen bepaalde groepen te maken met cumulatieve kwetsbaarheden?
- Kunnen interacties van omgevingsbeleid bestaande of verwachte kwetsbaarheden vergroten/verkleinen?

Wordt bij de uitvoering en communicatie van de maatregel(en) rekening gehouden met verschillende sociaal-culturele omstandigheden en waarden die verband houden met de kwestie?

- Erkent en respecteert de uitvoering verschillende achtergronden en socioculturele waarden?
- Is de communicatie breed en erkent en respecteert zij verschillende achtergronden en socioculturele waarden?
- Wordt het recht op eigen taal erkend in de communicatie?
- Is er begeleiding en ondersteuning beschikbaar voor mensen met verschillende achtergronden?

Is/zijn de maatregel(en) niet-discriminerend op basis van nationaliteit, leeftijd, gender, beperking of ziekte?

- Hoe zijn de effecten van de maatregelen beoordeeld met betrekking tot leeftijd, nationaliteit, gender, verschillende groepen met een beperking of personen met een ziekte?
- Wat is er gedaan om deze effecten te verminderen?

GEEF INVULLING AAN RECHTVAARDIGHEID

UITDAGING

Zoals eerder aangehaald in het hoofdstuk 'Wat?' is het aandacht hebben voor de drie vormen van rechtvaardigheid niet genoeg. Waar publieke discours vaak spreken over rechtvaardigheid is het begrip van het concept niet noodzakelijk gedeeld en onvermijdelijk politiek. Vaak is deze invulling van het concept niet geëxpliciteerd. De antwoorden op bovenstaande vragen zijn dan ook moeilijk te evalueren; wanneer pas je een beleid wel of niet aan?

AANBEVELING 2: EXPLICITEER HET PERSPECTIEF OP RECHTVAARDIGHEID

Om de drie dimensies van rechtvaardigheid toe te passen dienen zij ook 'ingevuld' te worden. Dit kan door specifieke einddoelen op vlak van rechtvaardigheid voorop te stellen. Enkel op die manier kan beleid op een gestroomlijnde manier ontwikkeld, geëvalueerd en aangepast worden. Zo kunnen verschillende verdelingsprincipes worden gekozen in het ontwerpen van beleid, elk met hun eigen filosofische achtergrond⁹.

Filosofie	Utilitarisme	Egalitarisme	Sufficiëntarisme	Liberalisme
Herverdeling	Maximaal Zo veel mogelijk voor zo groot mogelijke groep	Gelijk Iedereen evenveel	Voldoende Iedereen voldoende	Vrij Iedereen vrij

ERKEN MAATSCHAPPELIJKE POSITIES

UITDAGING

Vandaag bestaan er vele blinde vlekken in de erkenning van sociaal-culturele groepen in de samenleving. Ondanks de meer populaire definiëring van sociaaleconomische definiëring van groepen blijft dit vaak ongevoelig in de praktijk. Zo wijst recent onderzoek uit dat de helft van de Vlaamse huiseigenaars de investeringen nodig om de energieprestatie van hun woning op 2050, niet zelf kunnen financieren. Premies en subsidies maken hier vaak weinig verschil en bereiken vooral de hoogste 50% inkomens, de onderste helft blijft letterlijk in de koud¹⁰. Minder klassieke assen als gender, seksualiteit, etniciteit en mentale gezondheidstoestand krijgen al helemaal weinig aandacht in omgevingsbeleid.

AANBEVELING

AANBEVELING 3: BRENG ONGELIJKHEDEN IN KAART

Ontwikkel een inzicht in maatschappelijke posities, kwetsbaarheden, noden, wensen, verantwoordelijkheden, aanpassingsbehoeften en -mogelijkheden van een selectie van bestaand beleid. Dit kan door in gesprek te gaan met minder gekende sociaaleconomische groepen, al dan niet met representerende middenveldorganisaties. Deze inzichten laten toe om bestaand beleid aan te passen en toekomstig beleid te formuleren dat een grotere impact kent door haar nauwere aansluiting bij de bevolking.

⁹Voor meer informatie over deze principes, hun filosofische achtergrond en toepassing op omgevingsbeleid, zie E. Buitelaar (2020). *Maximaal, Gelijk, Voldoende, Vrij. Vier perspectieven op de rechtvaardige stad*.

¹⁰Lévy, P. Z., Vanhille, J., Goedemé, T., & Verbist, G. (2021). *The association between the carbon footprint and the socio-economic characteristics of Belgian households. Ecological Economics, 186, 107065*.

INSTITUTIONALISEER PERSPECTIEVEN

UITDAGING

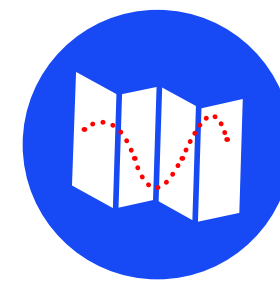
Vandaag vindt omgevingsbeleid niet steeds aansluiting bij alle groepen in de samenleving. Niet elke sociaal-culturele groep heeft een geschikte middenveldactor om dit perspectief bij overheden binnen te brengen. Ook binnen Vlaamse overheden, op politiek en administratieniveau, ontbreken vaak ook perspectieven. Dit heeft gevolgen voor het draagvlak en de effectiviteit van beleid. Als gevolg blijven de beoogde gedragsveranderingen bij deze groepen bijvoorbeeld uit.

AANBEVELING 4: ONDERSTEUN INTERNE REPRESENTATIE

Het integreren van historisch ondergerepresenteerde perspectieven in de ontwikkeling van omgevingsbeleid vraagt niet enkel om het raadplegen van externe perspectieven op het omgevingsbeleid. Ook vraagt het om het institutionaliseren van deze perspectieven. De 'belichaamde kennis' waarvan het belang al eerder werd erkend voor bijvoorbeeld personen met beperkte mobiliteit in de ontwikkeling van beleid, vraagt om een verdere doorwerking naar andere sociaal-culturele groepen zoals LGBTQI+, vrouwen, jongeren, nieuwkomers, De dienst diversiteitsbeleid van de Vlaamse Overheid en haar ondersteunende diensten vormen hierbij een schakel. Toch dient ook erkent te worden dat 'nieuwe' perspectieven institutionaliseren ook expertiseopbouw en extra aandacht vraagt. De oprichting van het Frauenburo (zie podcast 4) in de Weense administratie zorgde ervoor dat er extra aandacht en ruimte ontstond om het feministisch perspectief in beleidsontwikkeling verder uit te diepen om dit vervolgens verder te 'mainstreamen' onder haar diverse overheidsdiensten.

AANBEVELING 5: ONDERSTEUN EXTERNE REPRESENTATIE

Opdat 'nieuwe' of lang informeel georganiseerde doelgroepen hun weg vinden tot het inspireren van beleid dienen zij de nodige steun te krijgen om hun werk uit te voeren. Deze steun kan in de vorm van subsidiëring of professionele ondersteuning.

B. Procedurele rechtvaardigheid

ONDERHOUD EEN REFLEXIEVE BELEIDSCYCLUS

UITDAGING

Waar discussies rond rechtvaardigheid van beleid zich vaak focussen op de distributieve rechtvaardigheid van haar implicaties blijven achterliggende procedures vaak een 'zwart doos'. Dit terwijl onrechtvaardige beleidsuitkomsten vaak het gevolg zijn van onrechtvaardige procedures in hun ontwikkeling.

AANBEVELING 6: STEL DE JUISTE VRAGEN

Om meer rechtvaardige uitkomsten te bekomen kunnen onderstaande vragen worden gesteld tijdens het doorlopen van de verschillende stappen van de beleidscyclus, in functie van procedurele rechtvaardigheid:

Hebben burgers gelijke kansen om deel te nemen aan de ontwikkeling van omgevingsbeleid?

- Worden participatiemogelijkheden en beleidsopties op een open, toegankelijke en begrijpelijke manier gecommuniceerd?
- Zijn er beperkingen op deelname? Welke invloed hebben socio-economische factoren, bijvoorbeeld onderwijs of woonst, op participatiemogelijkheden? Is geprobeerd om belemmeringen weg te nemen en zijn gelijke participatiekansen bevorderd?

Is de manier waarop een bepaalde beslissing wordt genomen eerlijk verlopen?

- Is het mogelijk om te reageren op raadplegingsverzoeken/openbaar onderzoeken binnen de gegeven termijnen en middelen?
- Is het proces voor het selecteren van beleidsalternatieven transparant? Hebben burgers de mogelijkheid om alternatieven in de discussies in te brengen? Hoe werden de bezwaren meegenomen in de beslissing?
- Heeft de effectbeoordeling zowel de direct getroffen personen als de indirect getroffen personen gehoord?

Kunnen burgers besluitvormers aanspreken op genomen besluiten?

- Is informatie over de uitvoering van de beleidsmaatregelen en effecten voor iedereen even duidelijk?
- Is er informatie beschikbaar over de tegenstrijdige of cumulatieve effecten van verschillende maatregelen?
- Worden beroepsmogelijkheden voldoende en laagdrempelig gecommuniceerd?

BALANCEER TUSSEN INREACHING EN OUTREACHING

UITDAGING

Vandaag zien we hoe de toegang tot, deelname aan en invloed binnen formele inspraakprocedures ongelijk verdeeld is in de samenleving. Een emblematisch voorbeeld vormen de gele affiches die openbare onderzoeken voor ruimtelijke projecten aankondigen. Waar iedere Vlaming ze kent weet slechts een fractie dat de posters iedereen uitnodigen om zich te informeren en te reageren op een voorgestelde ruimtelijke ingreep. Van de taal en lengte van de informerende documenten tot de lengte, aard en onafhankelijkheid van deze inspraakprocedure in combinatie met de ongelijke verdeling van vrije tijd, cultureel kapitaal en onderwijskansen onder burgers; verschillende drempels zorgen ervoor dat niet iedereen kan deelnemen aan deze procedures. Dit maakt deze 'inreaching' participatie exclusief voor hoogopgeleide en vermogende personen en onderdrukt de stem van historisch ondergerepresenteerde groepen alleen maar meer. Daarnaast is het niet evident voor middenveldactoren om een snel veranderende samenleving te vertegenwoordigen. Dit zorgt voor fricties met sociaal-culturele groepen die minder vertegenwoordigd zijn, als ook een minder effectieve impact van dit beleid. 'Outreaching' momenten waarbij overheden op een actieve wijze ondergerepresenteerde groepen opzoeken om informatie van hen te verkrijgen komt vandaag vaak minder voor op lokaal en Vlaams niveau.

AANBEVELING 7: TRACEER DREMPELS VOOR INREACHING PARTICIPATIE

Bevraag ondergerepresenteerde doelgroepen over de verschillende drempels die zij ervaren in het deelnemen aan vandaag formeel georganiseerde inspraakprocedures. Dit inzicht moet overheden ondersteunen om deze drempels zo goed mogelijk weg te werken.

AANBEVELING 8: BALANCEER INREACHING EN OUTGOING PARTICIPATIE

Overheden kunnen niet enkel inzetten op 'inreaching' participatie waarbij actoren hun weg dienen te vinden tot bij de overheid. Drempels voor deelname aan formele inspraakprocedures zijn niet altijd op te lossen. Er dient ook actief te worden ingezet op het actief opzoeken van ondergerepresenteerde doelgroepen. Op die manier kunnen zij meer grip krijgen op hun noden. Zeker bij kwetsbare doelgroepen kan het waardevol zijn om te werken met tussenorganisaties, zoals armenverenigingen, of tussenpersonen, zoals wijkwerkers, die de stem van deze groepen kunnen vertegenwoordigen. Het vinden van een balans tussen inreaching en outreaching is van groot belang om participatieprocessen inclusiever te maken.

DIVERSIFIEER VORMEN VAN INSPRAAK

UITDAGING

Deze klassieke participatiemanieren, zoals een openbaar onderzoek, debatavonden en infomarkten, vereisen vaak specifieke vaardigheden. Zoals het vermogen om publiek te spreken, juridische kennis, schrijfvaardigheid en het beheersen van beleidstaal. Dit creëert een drempel waardoor slechts een beperkt aantal stemmen wordt gehoord. Bovendien kan ook het tijdstip, de locatie en het gebouw waarin de participatie doorgaat, voor bepaalde mensen en groepen een drempel vormen. Hierdoor blijven de perspectieven en inbreng van een diverse groep burgers vandaag veelal ondervertegenwoordigd.

AANBEVELING 9: ONTWIKKEL EEN BREED AANBOD AAN PARTICIPATIEVORMEN

In plaats van te focussen op het opleiden van mensen om deze formele procedures te kunnen volgen, is het essentieel om diverse vormen van participatie aan te bieden. Dit impliceert een breed scala aan participatievormen, zowel online als offline, mondeling als schriftelijk, en op verschillende niveaus, zoals lokaal en gewestelijk. Ook door

alternatieve vormen van inspraak te introduceren, zoals bijvoorbeeld enquêtes, referenda, burgerbegrotingen, burgerlotingen en -panels¹¹. Deze worden gekozen op basis van hun specifieke context en Door combinaties kunnen meer mensen betrokken worden en krijgen diverse stemmen de gelegenheid om gehoord te worden.

AANBEVELING 10: KIES EEN PARTICIPATIEVORM OP MAAT

Welk type participatie meest wenselijk is hangt steeds af van de specifieke context. Het is dan ook niet wenselijk om een vaste set aan participatievormen en methoden in te zetten die los staan van de specifieke context. Op die manier zouden procedures soms nodeloos zwaar worden zonder dat zij kwaliteitsvolle inspraak mogelijk maken.

COMMUNICEER EN VERBEELD IN MENSENTAAL

UITDAGING

Toekomstvisies zijn niet altijd toegankelijk en begrijpelijk voor iedereen, waardoor het moeilijk is om geëngageerde en gedetailleerde inspraak te krijgen. Vaak zijn plannen en beleidsdocumenten doorspekt met technische termen en vakjargon, waardoor ze ontoegankelijk worden voor de gemiddelde burger. Daarnaast wordt vaak gewerkt met abstracte toekomstperspectieven die voor velen ver van hun dagelijkse realiteit staan. Mensen hebben moeite om de impact op hun eigen leefomgeving en de vereiste gedragsverandering te begrijpen.

AANBEVELING 11: PAS COMMUNICATIE AAN NAAR DOELGROEPEN

Het is essentieel om te communiceren in begrijpelijke taal die aansluit bij de leefwereld van de doelgroep. Ook het werken met een tussenpersoon kan opnieuw nuttig zijn om die complexe zaken te vertalen voor de doelgroep. Deze vertaalslag kan zowel een letterlijke vertaling omvatten (bijvoorbeeld voor mensen met een andere moedertaal), als een vereenvoudiging van de taal (minder vakjargon) of het gebruik van specifieke terminologie die aansluit bij de leefwereld van de doelgroep (bijvoorbeeld rekening houden met leeftijd, gender, ...).

AANBEVELING 12: MAAK TOEKOMSTSCENARIO'S CONCREET

Het is interessant om te helpen bij het verbeelden van toekomstscenario's en hierover in gesprek te gaan. Het is essentieel om de implicaties voor diverse doelgroepen in kaart te brengen en af te toetsen¹².

AANBEVELING 13: KOPPEL DE BOUWSHIFT AAN EEN MENTAL SHIFT

Daarnaast is inzicht in gedragsverandering van groot belang om de bouwshift te koppelen aan de nodige mental shift. Het is cruciaal om te weten wanneer en welke incentives moeten worden ingezet bij specifieke doelgroepen, zoals al dan niet financiële prikkels, het doorbreken van gewoontes, het inspelen op sociale normen, enzovoort. Hier rond werd reeds waardevolle kennis opgebouwd door Departement Omgeving, zoals o.a. het werken met costumer journeys, waarbij de focus ligt op het veranderproces dat mensen moeten doorgaan en niet louter de uitkomst.

¹¹ Zoals aangehaald als aanbeveling in Sabato S., Büchs M. and Vanhille J. (2023) A just transition towards climate neutrality for the EU: debates, key issues and ways forward. Background paper commissioned by the Belgian Federal Public Service – Social Security, OSE Paper Series, Research Paper No. 52, Brussels: European Social Observatory.

¹² Hierbij kan gebruik gemaakt worden van toolkits. Een waardevol instrument hiervoor is de toolkit 'Oefenen met de toekomst' van het Planbureau voor de Leefomgeving van de Nederlandse Overheid, die kan ondersteunen bij het visualiseren van mogelijke toekomst.

WAARDEER SOCIAAL-RUIMTELIJKE KENNIS

UITDAGING

Er bestaat veel waardevolle kennis bij professionals zoals wijkwerkers en jeugdwerkers, maar deze wordt vaak niet gelijkwaardig behandeld ten opzichte van andere vormen van kennis, zoals economische of ecologische kennis. Bij technische instrumenten, zoals een Milieu Effectenrapportage (MER), wordt sociale kennis minder meegewogen of zelfs helemaal niet meegenomen in de afweging. Hierdoor ontbreekt vaak de sociale dimensie in plannen, wat kan leiden tot frictie bij uitvoering. Denk bijvoorbeeld aan de stikstofprotesten bij landbouwers. Ze kregen een normatief kader voorgeschoteld zonder voldoende aandacht voor de belangen en behoeften van boeren.

AANBEVELING 14: ONTWIKKEL METHODEN VOOR SOCIAAL-RUIMTELIJKE KENNISPRODUCTIE

Sociaal-ruimtelijke kennis dient serieuzer genomen te worden. Eerder dan bestaande procedures zoals een MER verder te verzwaren met sociaal-ruimtelijke kennis is het interessant om hiervoor andere methoden te ontwikkelen en te installeren in de beleidscyclus¹³.

AANBEVELING 15: INSTITUTIONALISEER SOCIAAL-RUIMTELIJKE KENNISOPBOUW

Waar andere vormen van kennisproductie vaak een aparte eenheid hebben in het Departement Omgeving van de Vlaamse Overheid is het interessant om te overwegen om een eenheid sociaal-ruimtelijke kennis op te richten. Dit laat toe om expertise op te bouwen, methoden te bundelen en medewerkers op een correcte wijze op te leiden en te laten specialiseren in deze materie.

AANBEVELING 16: STA KLAAR

Het opzetten van een eenheid voor sociaal-ruimtelijke kennis op Vlaams niveau laat toe om de sociaal-ruimtelijke kennis die doorlopend wordt verzameld te bundelen. Zo kan deze kennis pro-actief of op vragen uit kabinetten of administraties dan wel in onderhandelingen met interne en externe actoren aangewend worden om deze kennis vlot binnen te brengen in beslissingsprocessen binnen en buiten het omgevingsbeleid.

GA VAN GEFORCEERDE CONSENSUS NAAR PRODUCTIEVE DISSENSUS

UITDAGING

Vandaag ligt de focus vaak op draagvlakcreatie en consensus vinden, waardoor veel aan ad hoc participatie wordt gedaan. We benadrukken vooral waar we het over eens zijn, maar er is weinig aandacht voor dissensus, het erkennen en omgaan met verschil in visie. Meer participatie leidt niet noodzakelijk tot meer kwaliteit. Er is vaak te weinig tijd om een grondig en langdurig participatieproces te voeren, aangezien dit vaak niet past binnen de bestaande structuren.

AANBEVELING 17: ZOEK WEERSTAND OP

Keer dit principe om en zoek actief weerstand op, ga in een gesprek op zoek naar consent. Iets dat wordt gedragen door een meerderheid maar waarbij geen grote minderheid bezwaar heeft. Het is het exclusief recht van het bevoegd bestuur te delibereren, niet iedereen moet zijn zin krijgen. Een objectieve afweging vereist inzicht in argumenten van alle betrokken doelgroepen, ook als deze weerstand tonen tegen de voornemens van de plannende overheid. Dit zorgt voor begrip over waarom bepaalde beslissingen worden genomen, zelfs als er belangenconflicten bestaan.

¹³Zie bijvoorbeeld het recente Handboek 'Samenwerken aan sociale buurten. Handvaten voor een sociaal-ruimtelijke dialoog bij buurtgericht werken.' van Departement Omgeving. Te raadplegen via: https://omgeving.vlaanderen.be/sites/default/files/2023-05/Sociale%20buurten_Eindrapport_FINAL.pdf

AANBEVELING 18: ZIE DE BURGER ALS EXPERT VAN HAAR OMGEVINGSBELEVING

Zie de burger meer als een expert op specifieke gebieden (expert by expertise), eerder dan breed te bevragen. Laat bijvoorbeeld deskundigen die kennis hebben over water daarover spreken, in plaats van een brede dialoog daarover te voorzien. Wanneer het dan weer bijvoorbeeld gaat over voetpaden toegankelijk maken voor iedereen, kan het efficiënter zijn om een focusgroep te organiseren met bijvoorbeeld een moeder met een kinderwagen, een persoon in een rolstoel en iemand met een visuele handicap.

TIME INSpraak

UITDAGING

Inspraak komt vaak te laat, waardoor het weinig impact heeft en er weinig ruimte is voor betekenisvolle betrokkenheid. Het openbaar onderzoek is bijvoorbeeld een formele procedurele stap in een planproces. De bevoegde overheid heeft op dit moment reeds een afweging gemaakt en de burger krijgt dan pas een (laatste) mogelijkheid om zijn/haar zienswijze te formuleren. Dit leidt tot frustratie en ontevredenheid¹⁴.

AANBEVELING 19: BETREK MENSEN OP HET JUISTE MOMENT

Participatie kan op verschillende momenten in de beleidscyclus gebeuren. Overweeg, op basis van de context en doelstelling, mensen bij één of meerdere stappen in de beleidscyclus: agendavorming, beleidsvoorbereiding, beleidsbepaling, beleidsuitvoering, beleidsevaluatie en beleidsterugkoppeling¹⁵.

AANBEVELING 20: WEES OP TIJD

Participatie komt vaak te laat. De huidige formele procedures voor inspraak staan vaak in teken van reacties op voorgestelde plannen waarbij er weinig marge is voor grote aanpassingen. De vroege fasen in de beleidscyclus zijn daarom vaak onderbenut. In deze fasen heeft de bevoegde overheid nog ruimte om rekening te houden met ideeën, wensen en problemen van doelgroepen waarop het plan impact heeft.

LEER UIT EXPERIMENT

UITDAGING

De Vlaamse overheid zet steeds meer in op experiment. Dit is een waardevolle aanpak om beleid op voorhand te kunnen testen in de praktijk. Toch wordt na de experimenteerfase te weinig de stap gezet naar definitieve beleidskeuzes. Ook is de sociale dimensie soms onderbelicht in experiment en doorvertaling. Dit is een gemiste kans, en kan eveneens voor frustratie zorgen opdat het gevoel heerst dat niets met mensen hun input gebeurt.

AANBEVELING 21: ONTWIKKEL FEEDBACK LOOPS

Er moet meer aandacht worden besteed aan het vormgeven van een 'feedback loop' tussen experiment en beleid. Dit omvat het definiëren van een duidelijke hypothese en het opzetten van een observatiemethode om de impact van het project ook naar verschillende sociale doelgroepen te meten. Verkregen inzichten en lessen dienen actief en nauwkeurig te worden teruggekoppeld naar het beleid. Op die manier kan de opgedane kennis worden

¹⁴Zie podcast 3 'Hoe kunnen we openbare onderzoeken democratiseren?' in de reeks 'Sociaal Rechtvaardig Omgevingsbeleid'.

¹⁵Het Burgerwetenschap project 'Curieuzeneuzen' betreft burgers bijvoorbeeld bij de monitoring van beleid.

geïntegreerd in het beleidsproces en kunnen eventuele aanpassingen worden gemaakt op basis van de resultaten en bevindingen uit experimenten. Het opzetten van gestructureerde feedback loops zorgt voor een meer dynamische en lerende aanpak, waarbij beleid continu kan worden verbeterd en geoptimaliseerd op basis van wat er op straatniveau leeft.

AANBEVELING 22: LEER VAN BOTTOM-UP INITIATIEF

Niet enkel de Vlaamse Overheid maar ook private of civiele actoren zetten vernieuwende experimenten op. Deze kunnen leerrijk zijn voor de ontwikkeling van vernieuwend beleid. Het ondersteunen van deze experimenten aan de hand van subsidiëring, regelluwe kaders of kennis in combinatie met het actief lessen trekken uit haar uitkomsten moet deze coproductie van kennis met externe actoren versterken.

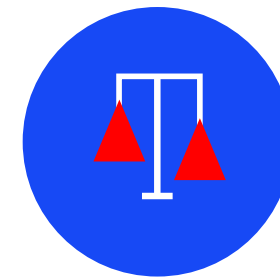
GEEF EEN STAART AAN PARTICIPATIE

UITDAGING

Vaak wordt er onvoldoende informatie verstrekt over de uiteindelijke beslissingen en de compromissen die zijn gesloten tijdens participatieprocessen. Mensen voelen zich daardoor niet gehoord en hebben geen idee wat er met hun input is gedaan. Bovendien is er vaak een kloof tussen de lange termijn waarop zaken worden uitgevoerd en de verwachtingen die zijn gecreëerd tijdens het participatieproces.

AANBEVELING 23: DOE AAN VERWACHTINGSMANAGEMENT

Participatie draait niet alleen om het proces zelf, maar ook om de resultaten en uitkomsten ervan. Verwachtingsmanagement is hierbij cruciaal. Vooraf dienen dan ook duidelijke richtlijnen en afspraken gemaakt te worden met betrekking tot de financiële aspecten van participatie. Vaak worden beloften gedaan om bepaalde acties te ondernemen, maar uiteindelijk blijken de financiële middelen ontoereikend te zijn. Het is essentieel om realistisch te zijn en de financiële haalbaarheid van beloofde maatregelen te waarborgen.

B. Distributieve rechtvaardigheid

ONDERHOUD EEN REFLEXIEVE BELEIDSCYCLUS

UITDAGING

Waar een diepgaand begrip van de diversiteit en ongelijkheden tussen diverse sociaal-culturele groepen in de samenleving vaak ontbreekt leidt dit niet zelden tot een onevenwichtige distributie van inhoudelijke en financiële lasten als gevolg van omgevingsbeleid.

AANBEVELING 24: STEL DE JUISTE VRAGEN

Bij het evalueren van bestaand beleid of het ontwikkelen van nieuw beleid is het interessant om de verdeling van de impact onder sociaal-culturele groepen in de samenleving door te denken en rekenen. Onderstaande vragen kunnen daarbij helpen:

Verhogen/verlagen de maatregel(en) het levensonderhoud van bepaalde mensen substantieel?

- Verzwakt (verzwakken) de maatregel(en) de mogelijkheden om in de fundamentele levensbehoeften te voorzien?
- Vergroten of verkleinen de maatregelen de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun fundamentele levensbehoeften of bestaansmiddelen te voorzien?
- Zijn er in duidelijke regionale verschillen in de gevolgen voor de bestaansmiddelen?
- Is het mogelijk schadelijke gevolgen voor het levensonderhoud te vermijden of te verzachten?

Verhogen/verlagen de maatregel(en) de kansen op werk of het uitoefenen van eigen levensonderhoud?

- Dreigt een bepaalde jobs volledig te verdwijnen?
- Zijn er vooral in bepaalde regio's meer of minder banen?
- Welke alternatieve werkgelegenheid of bronnen van inkomsten zijn er beschikbaar?
- Zijn er mogelijkheden voor omscholing of bijscholing?
- Is het mogelijk de mogelijkheden voor omscholing en bijscholing of voor het vinden van nieuw werk te vergroten?

Verhogen/verlagen de maatregel(en) gezondheidsvoordelen of -nadelen voor bepaalde mensen?

- Veroorzaakt(en) de maatregel(en) gezondheidsnadelen?
- Verzwakt(en) de maatregel(en) de gezondheid of verbetert(en)?
- Vergroot(en) of verzwakt(en) de maatregel(en) de kansen van toekomstige generaties om een gezond leven te leiden?
- Zijn er alternatieven beschikbaar om gezondheidsnadelen te vermijden of te verzachten?

Verhogen/verlagen de maatregel(en) de milieueffecten voor bepaalde regio's of mensen?

- Verbeteren of verzwakken de maatregelen de leefomgeving van bepaalde individuen?
- Vergroten of verzwakken de maatregelen de kansen van toekomstige generaties op een gezonde en veilige leefomgeving?

- Verzwakken of verbeteren de maatregelen de toestand van de natuur of de biodiversiteit in bepaalde regio's?
- Zijn er alternatieven beschikbaar om milieunadelen te vermijden of te verzachten?
- Hoe kunnen bijvoorbeeld milieunadelen of de verzwakking van natuurlijke milieus door landgebruik worden gecompenseerd?

Verhogen/verlagen de maatregel(en) andere effecten voor mensen, groepen of regio's in Vlaanderen?

- Hoe zijn de voor- en nadelen verdeeld over Vlaanderen/plattelandsgebieden/steden?
- Verzwakt/verbetert de maatregel de mobiliteitskansen van bepaalde personen? Verzwakt/verbetert de maatregel de veiligheid van bepaalde personen?
- Is het mogelijk veroorzaakte nadelen te vermijden of te verzachten?
- Hoe verzacht een beleidsmix potentiële nadelen?

Verhogen de maatregel(en) de nadelen/voordelen die over de landsgrenzen en wereldwijd worden opgelopen?

- Hoe zijn de voor- en nadelen buiten Vlaanderen verdeeld?
- Welke gevolgen worden in andere landen veroorzaakt met betrekking tot de zekerheid van inkomen/voorziening en veiligheid/mensenrechten/milieuproblemen/gezondheid, of conflicten in verband met het bovenstaande?
- Is het mogelijk de veroorzaakte schade of nadelen te voorkomen of te beperken?
- Welke nationale wetgevende of andere sturingsmechanismen kunnen worden gebruikt om toezicht te houden op effecten die de wereldwijde onrechtvaardigheid vergroten en deze te beperken?

RESTAUREER BESTAANDE EN MITIGEER TOEKOMSTIGE NEGATIEVE DISTRIBUTIEVE EFFECTEN

UITDAGING

Niet zelden heeft beleid ongelijke gevolgen voor diverse sociaal-culturele groepen in de samenleving. Vandaag is er onvoldoende grip op dit onderdeel van een rechtvaardige transitie. Zo zorgen mensen met een laag inkomen wereldwijd en ook in België bijvoorbeeld niet enkel voor slechts een fractie van de uitstoot in vergelijking met mensen met een hoog inkomen. Ook wonen zij vaker in buurten met een hogere luchtvervuiling en minder groen. Een combinatie die tijdens hittegolven zorgt voor een aanzienlijk hoger risico op overlijden. Ook hebben ze niet de middelen om hun huis aan te passen of om te verhuizen naar een andere plek¹⁶. Het in kaart brengen van deze ongelijkheden is niet genoeg. Zij dienen ook te worden gerestaureerd of gecompenseerd, om de impact van beleid te balanceren in de samenleving. Het bespreken van compensaties voor omwonenden van asbestfabrieken voor gerelateerde ziektes vormt hierbij een voorbeeld. Enkel wanneer er op deze wijze constructief wordt omgegaan met het verleden kunnen we bouwen aan een meer sociaal-rechtvaardige toekomst. Vandaag zijn deze maatregelen vaak reacties op aangeklaagde onrechtvaardigheden eerder dan dat zij proactief worden gecompenseerd. Bovendien zijn er weinig instrumenten voor dit soort restauratieve acties gekend of geoperationaliseerd.

AANBEVELING 25: DETECTEER EN COMPENSEER ONRECHTVAARDIGHEDEN

De transitie naar een klimaatneutrale wereld vraagt om grote aanpassingen en investeringen van mensen. Een breder zicht op de ongelijke distributieve effecten die dit beleid kan veroorzaken vraagt ook om een verbreding van maatregelen om deze restauratieve rechtvaardigheid te realiseren. Dit kan gaan om het invoeren van een transitieperiode voor beleid wat mensen tijd geeft om zich anders te gaan organiseren naar dit aangekondigde beleid. Denk aan het door de EU aangekondigde verbod op verkoop van diesel- en benzineauto's tegen 2035. Ook kan het gaan om financiële compensaties om geleden kosten te compenseren, zoals compensaties voor grondeigenaars van geschrapte woongebieden als gevolg van de bouwshift. Ten slotte dient er verder geïnnoveerd te worden op vlak van begeleidende maatregelen in bijvoorbeeld de transitie naar circulaire en koolstofarme economie. Bijvoorbeeld via opleidingen, loopbaanbegeleidingen en jobcreatie.

EVOLUEER NAAR EEN EMPATHISCHE OVERHEID

UITDAGING

Van diverse premies tot subsidies en informatiebrochures; vandaag zijn er al verschillende ondersteunende en compenserende maatregelen geïnstalleerd om de klimaattransitie voor diverse sociaal-culturele groepen haalbaar te maken. Toch bestaat er vaak een grote kloof tussen de beoogde doelgroep van zo'n maatregel en het aandeel van deze groep die erop steunt. Willen we dat deze maatregelen ook effectief dat ondersteunende en mobiliserende effect hebben in functie van een meer rechtvaardige transitie, dan dienen er nieuwe strategieën te worden ontwikkeld.

AANBEVELING 26: KEN PREMIES AUTOMATISCH TOE

Hedendaagse digitale data waaronder de SOLID-technologie laten toe om genoeg (vergrendelde) informatie te hebben over een persoon of huishouden om bepaalde steunmaatregelen toe te kennen. Denk aan de automatische betalingen van energieprijzen door de federale overheid tijdens de energiecrisis in 2022. Dit principe dient verder toegepast te worden voor andere financiële en niet-financiële maatregelen en personen op een meer proactieve wijze ondersteunen.

¹⁶Lévay, P. Z., Vanhille, J., Goedemé, T., & Verbist, G. (2021). The association between the carbon footprint and the socio-economic characteristics of Belgian households. *Ecological Economics*, 186, 107065.

Podcasts

Om deze opdracht te voeden werden vier publieke dialoogavonden georganiseerd. Steeds werden experts om de sociale rechtvaardigheid van bestaande onderdelen van het omgevingsbeleid in Vlaanderen te bespreken. Deze avonden gingen over (1) de sociale waarde van erfgoed, (2) stedenbouwkundige lasten en (3) openbare onderzoeken. De reflecties van experts en opmerkingen van het publiek lieten toe om nieuwe inzichten te verzamelen over de drie cases. Deze inzichten voedden opnieuw meer overkoepelende inzichten rond sociale rechtvaardigheid in omgevingsbeleid, die op een vierde en laatste dialoogavond werden besproken.

Podcast & video

Alle evenementen zijn opnieuw te bekijken en te beluisteren via www.stadsform.be/sociaalrechtvaardigomgevingsbeleid.

Korte samenvatting

Hieronder voorzien we een korte introductie van elke avond.

BESCHRIJVING

Van de verwijdering van de houten banken in het Brusselse Noordstation tot het verbod op dubbele beglazing in de beschermde tuinwijk Le Logis-Floréal – niet zelden ontstaat er frictie tussen de sociale waardering van onroerend erfgoed door haar gebruikers enerzijds en de beleidsmatige waardering ervan anderzijds. Hoe gaan we om met deze frictie? Hoe meten en waarderen we de sociale waarde van onroerend erfgoed? Hoe vergroten we de diversiteit aan perspectieven die deze waarde formuleren? Meer nog, hoe kunnen burgers de betekenis en het gebruik van erfgoed dichterbij deze sociale waarden gaan beheren? We gaan in gesprek met beleids- en praktijkdeskundigen over een sociaal rechtvaardige waardering en beheer van onroerend erfgoed.

SPREKERS

- Laura Joosten (Miss Miyagi)
- Hanne Van Gils (Endeavour)
- Jos Hermans en Johan Wolk (Tuinwijk 2020)
- Sophie Leroy (Endeavour, Stadsform, moderator)
- Geoffrey Vanderstraeten (Departement Omgeving)

INZICHTEN

- De bottom-up sociale waardering van erfgoed kent vaak minder gewicht dan een meer top-down expertenwaardering van erfgoed. Dit heeft gevolgen voor het beheer en gebruik van erfgoed.
- Een grotere aandacht voor de sociale waardering van erfgoed en de samenwerking met lokale gemeenschappen vormt een hefboom in het bedenken van hedendaagse vormen van beheer en gebruik van erfgoed.

HERBELUISTER & HERBEKIJK

Via www.stadsform.be/sociaalrechtvaardigomgevingsbeleid

BESCHRIJVING

Niet enkel publieke actoren maken de stad. Integendeel, de meeste ruimtelijke projecten komen er op privaat initiatief. Maar hoe bewaak je maatschappelijke doelstellingen ook in of via deze private projecten? Stedenbouwkundige last vormt een instrument voor publieke overheden om een maatschappelijke return te vragen in ruil voor de winst die gemaakt wordt met een privaat bouwproject. Zo kan een gemeente een stedenbouwkundige last opleggen om een projectontwikkelaar te laten bijdragen aan een in natura, door grondafstand, door het realiseren van sociale woningen of het financieel bijdragen tot verbonden beleidsdoelstellingen. Ondanks haar hoge potentieel in het bouwen aan sociaal-rechtvaardige ruimtelijke ontwikkeling blijft het instrument vandaag vaak onderbenut. Overheden weten vaak geen antwoord te geven op de vragen; hoe bepaal je de aard en schaal van deze last? Wanneer pas je ze wel of niet toe? Waar en voor wie wordt deze maatschappelijke return gerealiseerd?

SPREKERS

- Peter Lacoere (HO Gent)
- Inge Leenders (Departement Omgeving, pilootprojecten stedenbouwkundige lasten)
- Arnout De Waele (Atelier Romain)
- Jan Denoo (Endeavour, Stadsform, moderator)

INZICHTEN

- In internationaal perspectief zijn stedenbouwkundige lasten in Vlaanderen beperkt op verschillende niveaus. Ten eerste is hun schaal doorgaans erg beperkt. Ten tweede is het type toepassing ervan vaak beperkt. Ten derde is de toepassing ervan vaak niet consequent. Ten slotte komen lokale omgevingsambtenaren vaak tijd tekort om tot sociaal rechtvaardige resultaten te komen in onderhandelingen met private actoren.
- Het herdenken van stedenbouwkundige lasten vormt een hefboom in het versterken van sociale rechtvaardigheid binnen en via private projecten.

HERBELUISTER & HERBEKIJK

Via www.stadsform.be/sociaalrechtvaardigomgevingsbeleid

BESCHRIJVING

U kent ze vast, de gele posters op straat. Maar wist u ook dat deze aan u gericht zijn? Zij kondigen een ‘openbaar onderzoek’ aan voor een omgevingsvergunning. Het nodigt iedereen uit om het dossier van een ruimtelijk project in te kijken en, indien u dit wenst, binnen de 30 dagen standpunten, opmerkingen of bezwaren in te dienen die worden overgebracht aan het gemeentebestuur. In theorie vormen deze gele posters en het daaraan gekoppelde openbaar onderzoek een betekenisvolle uitnodiging voor ‘iedereen’ om zich uit te spreken over ruimtelijke projecten in hun leefomgeving. In praktijk dringen enkele vragen zich op. Wie voelt zich aangesproken door deze posters? Wie heeft de tijd en vaardigheden om deze technische dossiers door te nemen, de impact op hun leefomgeving in te schatten en hun standpunt te formuleren opdat deze een gewicht krijgt in de beoordeling en ontwikkeling van een ruimtelijk project? Vormt het instrument een vergroting of verenging van de democratische inspraak in de ontwikkeling van onze leefomgeving?

SPREKERS

- Raf Pauly (Coördinator van stadsbeweging BRAL, Brussel)
- Sigrid Pauwels (UAntwerpen, Metropolitan Legal Lab)
- Erik Grietens (Beleidsexpert ruimte, Bond Beter Leefmilieu)
- Jan Denoo (Endeavour, Stadsform, moderator)

INZICHTEN

- Waar openbare onderzoeken in theorie open staan voor ieders input bestaat deze procedure uit diverse drempels voor verschillende sociaal-culturele groepen. Op die manier wordt niet enkel belangrijke input gemist maar wordt de macht van zij die deze drempels niet ervan versterkt.
- De timing van openbare onderzoeken is te laat om zinvolle input te verzamelen. Eerder dan enkel deze procedures te democratiseren is het wenselijk om andere methoden vroeger in de beleidscyclus in te zetten die een meer democratische inspraak toelaten.

HERBELUISTER & HERBEKIJK

Via www.stadsform.be/sociaalrechtvaardigomgevingsbeleid

Sociaal Rechtvaardig Omgevingsbeleid

Hoe integreren we ongehoorde stemmen in beleidsontwikkeling?

Donderdag 25/5, 19:30

Stadsform × Vlaanderen
is omgeving

BESCHRIJVING

Op dit slotevent van de reeks 'Sociaal Rechtvaardig Omgevingsbeleid' gaan we vanuit de vorige avonden samen met experts en beleidsmakers op zoek naar antwoorden op de centrale vraag: Hoe kunnen we omgevingsbeleid sociaal rechtvaardig maken? Hoe garanderen we een 'just transition' met aandacht voor effecten van bepaalde beleidsmaatregelen op sociale aspecten zoals betaalbaarheid, inclusie/exclusie, diversiteit, ...? Genereert het beter inbedden van andere gezichtspunten in de beleidsvorming nieuwe oplossingen voor omgevingsvraagstukken? Hoe kunnen we ongehoorde stemmen structureel inbedden? In de vorige avonden gingen we telkens in op bestaand of in opmaak zijnde omgevingsbeleid (rond erfgoed, stedenbouwkundige lasten en openbare onderzoeken) en formuleerden we aanbevelingen voor beleid, regelgeving en instrumenten. In dit slotdebat formuleerden we overkoepelende aanbevelingen rond procesinnovatie en reflecteren we over de initiële vraagstelling. We eindigen niet met een open vraag maar gaan aan de slag. Departement Omgeving lanceert deze avond ook haar handboek 'Samenwerken aan sociale buurten' om lokale besturen handvaten te geven voor een meer sociaal omgevingsbeleid.

SPREKERS

- Trui Steen (KUL, Instituut voor de Overheid)
- Eva Kail (Stad Wenen)
- Pepijn Kennis (AGORA.Brussels)
- Tim Devos (Ugent, VUB, Endeavour)
- Geoffrey Vanderstraeten (Departement Omgeving)
- René van der Lecq (Departement Omgeving)
- Sophie Leroy (Endeavour, Stadsform, moderator)

INZICHTEN

- Waar sociale rechtvaardigheid vaak focust op distributieve rechtvaardigheid is er nog veel groeimarge onder procesinnovatie. Er kan nog veel geleerd worden van nieuwsoortige inspraakformules die bijdragen tot de verschillende stappen in de beleidscyclus. Het potentieel van burgerpanels kan volgens Pepijn Kennis nog verder worden ontsloten.
- Naast het strategisch samenwerken met externe actoren van een evoluerend middenveld is het ook interessant om nieuwe perspectieven te institutionaliseren zoals gebeurde met het Frauenburo in Wenen, toegelicht door Eva Kail.
- Het institutioneel inbedden van en het gewicht toekennen aan sociaal-ruimtelijke kennis is essentieel in het bevorderen van sociale rechtvaardigheid in omgevingsbeleid, duidt Tim Devos.

HERBELUISTER & HERBEKIJK

Via www.stadsform.be/sociaalrechtvaardigomgevingsbeleid

**Sociaal Rechtvaardig
Omgevingsbeleid**

28